15/07/2020

«Η ομορφιά θα σώσει τον κόσμο»

/ Γνώμες

Σκέψεις και ερωτήματα για την Αγία Σοφία

- Του Μητροπολίτου Αργολίδος Νεκταρίου

Μετά τον σάλο που δημιουργήθηκε τούτες τις μέρες από την απόφαση του Τούρκου προέδρου για τη μετατροπή της Αγιά Σοφίας σε τζαμί, θέλησα να καταθέσω κάποιες σκέψεις και ερωτήματα που με απασχόλησαν. **Έχοντας επισκεφτεί επανειλημμένα την Αγία Σοφία, έχω την βαθειά αίσθηση ότι το αριστούργημα τούτο της αρχιτεκτονικής, είναι πράγματι, όπως γράφει ο Κόντογλου και άλλοι, «το ωραιότερο οικοδόμημα που κτίστηκε ποτέ από ανθρώπινα χέρια». Αυτό για όσους έχουν τα αισθητήρια ή και τις γνώσεις για να καταλάβουν**.

Αρχικά κρίνω σκόπιμο να προβώ σε μια διευκρίνιση. Αν ρωτήσουμε τους περισσότερους χριστιανούς και μη, τι εννοούμε “Αγία Σοφία”, θα μας απαντήσουν ότι εννοούμε την αγία μάρτυρα Σοφία και τα τρία παιδιά της. Είναι ένα μεγάλο

λάθος. Με τον όρο Αγία Σοφία εννοούμε τον Υιό και Λόγο του Θεού, το δεύτερο πρόσωπο της Αγίας Τριάδος. Η Σοφία του Θεού είναι, λοιπόν, ένα πρόσωπο. Σ' Αυτόν λοιπόν τον ενανθρωπίσαντα Υιό και Λόγο του Θεού είναι αφιερωμένος ο ναός της Αγιά Σοφιάς.

Ο ναός κτίστηκε από τον Μέγα Κωνσταντίνο. Καταστράφηκε το 404 μ.Χ. και ξανακτίστηκε. Καταστράφηκε το 532 μ.Χ. κατά τη στάση του Νίκα και αυτή η καταστροφή έδωσε την ιδέα στον Ιουστινιανό να κτιστεί ένας νέος και μεγάλος ναός. Ο ναός αυτός στο ρυθμό που είναι κτισμένος, μπορούμε να πούμε ότι αποτελεί και εκφράζει τη λύση δύο προβλημάτων. Το ένα είναι θεολογικό και το άλλο αρχιτεκτονικό.

Ας δούμε πρώτα το θεολογικό πρόβλημα. Επί αιώνες συντάραξαν την Εκκλησία οι γνωστές ως χριστολογικές έριδες. Το ερώτημα που τέθηκε ήταν αν ο Ιησούς Χριστός ήταν κτίσμα του Θεού. Αν ήταν μόνον Θεός ή μόνο τέλειος άνθρωπος. Οι αρχαίοι Έλληνες και πολύ περισσότερο οι άλλοι λαοί, δεν μπορούσαν να συλλάβουν το γεγονός της ενανθρώπισης. Γι' αυτό και έλεγαν: "Θεός ἀνθρώποις οὐ μίγνυται". Δηλαδή ο Θεός με τον άνθρωπο δεν μπορεί να ενωθεί. Με την ενανθρώπιση του Υιού και Λόγου του Θεού, το αδύνατο έγινε δυνατό. Ο Θεός έγινε άνθρωπος. Κατέβηκε στη γη, πήρε την ανθρώπινη σάρκα και όχι φανταστική, ένωσε τον άνθρωπο με τον Θεό.

Τον 6ο μ.Χ. αιώνα, ύστερα από πολλούς αγώνες, το δόγμα, η εμπειρία, η πίστη της Εκκλησίας είχε διατυπωθεί ξεκάθαρα. Το θεολογικό πρόβλημα είχε λυθεί. Αυτό ακριβώς το δόγμα ήθελαν να εκφράσουν οι αρχιτέκτονες της Αγιά Σοφιάς: Ότι ο Θεός από άπειρη αγάπη, κατέβηκε απ' τον ουρανό και ενώθηκε με τον άνθρωπο. Δεν ήθελαν απλώς να στεγάσουν τη σύναξη των πιστών. Αν ήταν μόνον αυτό, θα έχτιζαν ένα κτήριο μεγάλο, απομίμηση τόσων άλλων.

Πριν προχωρήσουμε θα πρέπει να κάνουμε μία σημαντική παρατήρηση. Σήμερα, με την πρόοδο της επιστήμης γνωρίζουμε, ότι η γη είναι στρογγυλή και αιωρείται στο σύμπαν, ανάμεσα στους αναρίθμητους πλανήτες. Οι άνθρωποι τότε δεν το γνώριζαν αυτό, οι γνώσεις τους ήταν περιορισμένες. Πίστευαν λοιπόν ότι η γη είναι επίπεδη – τετράγωνη και ο ουρανός ένας σφαιρικός θόλος που καλύπτει τη γη.

Οι αρχιτέκτονες ήθελαν να δώσουν λύση σ' ένα αρχιτεκτονικό πρόβλημα. Πώς, δηλαδή, να καλύψουν έναν εκτεταμένο χώρο με όσο το δυνατόν λιγότερα ενδιάμεσα στηρίγματα. Ο τρούλος ήταν μία λύση. Αλλά πώς μπορούσε μία στρογγυλή οροφή να στηριχτεί πάνω σε τετράγωνη βάση; Αυτό ήταν και το θεολογικό πρόβλημα: Πώς μπορούσε ο ουρανός – τρούλος, να κατέβει στη γη –

τετράγωνη βάση;

Αυτές ήταν οι προϋποθέσεις: Να κτιστεί ένας ναός αφιερωμένος στη Σοφία του Θεού, δηλαδή στο 2ο πρόσωπο της Αγίας Τριάδος και το σχήμα του ναού να παριστάνει το σώμα του σαρκωμένου Θεού-Λόγου, την κίνηση των κεκλιμένων ουρανών προς τη γη.

Η αρχιτεκτονική ευφυΐα, συνδυασμένη με βαθειά θεολογική γνώση, των δύο αρχιτεκτόνων Ανθέμιου και Ισίδωρου, έδωσαν λύση στο μεγάλο αρχιτεκτονικό πρόβλημα: Πώς θα στηριχτεί ο τεράστιος τρούλος και πώς θα κατέβει σε τετράγωνη βάση. Τη λύση έδωσαν τα σφαιρικά τρίγωνα (εκεί που ζωγραφίζονται σήμερα οι Ευαγγελιστές). Ο τρούλος έχει ύψος 60 μ. και διάμετρο 32 μ. Στηρίζεται σε τέσσερα μεγάλα τόξα που καταλήγουν σε τέσσερις πεσσούς. Ανάμεσα στηρίζεται σε τέσσερα σφαιρικά τρίγωνα, που δέχονται τις ωθήσεις και τις μεταβιβάζουν στου πεσσούς. Αυτή ήταν η μεγάλη αρχιτεκτονική ανακάλυψη των δύο αρχιτεκτόνων που μέχρι σήμερα είναι αξεπέραστη. Όλο λοιπόν το βάρος του τρούλου κατεβαίνει με τη μορφή ωθήσεων, που μοιράζονται, συνδυάζονται και εκμηδενίζονται, καθώς τα ημιθόλια διαδέχονται τους θόλους, τα τόξα διαδέχονται τα σταυροθόλια, φτάνουν στα ανθισμένα κιονόκρανα και χάνεται σιγά-σιγά το βάρος στο έδαφος. Έτσι επιτυγχάνεται η μετάβαση από τον κύκλο στο τετράγωνο. Αυτό λοιπόν κάνει το Βυζαντινό οικοδόμημα, ανυπέρβλητο.

Τι εντυπώσεις και τις αισθήματα σου δημιουργούνται μόλις μπαίνεις στο ναό;

Η σύνθεση στην Αγία Σοφία και σε κάθε Βυζαντινό ναό, αρχίζει από τα πάνω προς τα κάτω. Σα να άρχισε δηλαδή να κτίζεται ο ναός από πάνω! " Έτσι έγινε με τη θεογνωσία", όπως λέει ο Απόστολος Παύλος.: "Γνόντες Θεόν, μάλλον δεν γνωσθέντες ἀπό τοῦ Θεοῦ" (Γαλ. 4, 9). Ο Θεός δηλαδή, έκανε την πρώτη κίνηση. Δεν ανακαλύψαμε εμείς τον Θεό, ο Θεός αποκαλύφθηκε σε μας. Έτσι λοιπόν, ο θόλος, τα ημιθόλια, τα τόξα κ.λπ. δίνουν στον Βυζαντινό αρχιτέκτονα τη δυνατότητα να εκφράσει αισθητά την κίνηση της σάρκωσης. Ότι ο Θεός κατέβηκε από τον ουρανό στη γη. Ο Θεός "ἔκλινεν ουρανούς καί κατέβη". Αυτό που ονομάζουμε συγκατάβαση. Ο Θεός έγινε άνθρωπος κι ενώθηκε με τον άνθρωπο. Στην Αγιά Σοφιά έχεις την αίσθηση ότι χωρείται ο αχώρητος.

Οι εικόνες (τα ψηφιδωτά στην Αγία Σοφία), συμπληρώνουν αυτή την σύνθεση. **Η Αγία Σοφία, το επαναλαμβάνουμε, είναι το ιερό σύμβολο του σύμπαντος. Ο τρούλος παριστάνει τον ουρανό κι εκεί ζωγραφίζεται ο Παντοκράτορας, που κρατάει τα σύμπαντα. Το τετράγωνο δάπεδο συμβολίζει τη γη, εκεί όπου βρισκόμαστε εμείς. Στο μέσο του ύψους, πάνω από το ιερό βήμα, βρίσκεται η Πλατυτέρα των Ουρανών. Στέκεται στο μέσον ουρανού και γης, γιατί είναι η μεσίτρια του κόσμου. Στα**

σφαιρικά τρίγωνα της Αγ. Σοφίας εικονίζονται τέσσερις άγγελοι, οι οποίοι περιίπτανται, σα να κρατούν τον τρούλο. (Είναι τεράστιοι, 11 μ. ύψος!) Κάτω από τον Παντοκράτορα εικονίζονται οι προφήτες, οι άγιοι ή γεγονότα από τη ζωή του Χριστού κ.λπ.

Από τον εσωνάρθηκα η είσοδος στον κυρίως ναό γίνεται από πέντε πύλες. Από τη μεσαία – βασιλική πύλη, το θέαμα είναι μεγαλειώδες, ιδιαίτερα τις φωτόλουστες μέρες. Έχεις την αίσθηση ότι μπαίνεις στην αγκαλιά του Θεού. και τούτο γιατί ο τρούλος από την πύλη αυτή είναι σχεδόν ολόκληρος ορατός και μοιάζει να συνέχει το όλο. Σαν άλλος ουρανός καλύπτει όλο το χώρο.

Η βάση του τρούλου διατρυπιέται από 40 παράθυρα, που επιτρέπουν στις ηλιακές ακτίνες να διασταυρώνονται στο χώρο, κάτω από τον τρούλο και να δίνουν έτσι την εντύπωση ενός τρούλου μετέωρου, που “κρεμιέται από μία χρυσή αλυσίδα από τον ουρανό” (ιστορικός Προκόπιος). Τα πολλά παράθυρα που ρίχνουν το φως, η θαυμάσια διακόσμηση, οι ορθομαρμαρώσεις, τα πολύχρωμα μωσαϊκά αντανακλούν το φως και όλος ο ναός παίρνει την όψη ενός χώρου θεϊκού αν και χειροποίητου. Ο θεατής θαμπωμένος από τόσο φως συγκεντρωμένο στον τρούλο, έχει την εντύπωση ότι η πηγή του φωτός είναι μέσα στην ίδια την εκκλησία και καταλαμβάνεται από αίσθημα έκστασης. Εδώ τα πάντα μεταμορφώνονται.

Τα Εγκαίνια της Αγιά Σοφιάς έγιναν τις μέρες των Χριστουγέννων του 537 μ.Χ. Τότε ακριβώς ο ναός έχει το ωραιότερο φως. Άλλωστε γι’ αυτό το φως που έδιωξε τα σκοτάδια, μιλούν όλα τα τροπάρια: “ Ἡ γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεός ἡμῶν, ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ, τό φῶς τό τῆς γνώσεως”. (Για το φως της Αγιά Σοφιάς έχουν γραφτεί πολύ αξιόλογες μελέτες που μπορεί ο αναγνώστης να προστρέξει).

Και κάτι ακόμη πολύ σπουδαίο. Ο τρούλος στηρίζεται σε 4 ογκώδεις πεσσούς. Όμως είναι τόσο αριστοτεχνικά φτιαγμένοι, που δεν φαίνεται η λειτουργία τους. Από σοφό υπολογισμό κρύβονται στα πλάγια κλίτη, ο όγκος τους εξαφανίζεται και φαίνονται σαν τοίχοι που χωρίζουν τα κλίτη. Πολύ αργότερα, τον 17ο αιώνα οι Οθωμανοί προσπάθησαν να φτιάξουν ένα καλύτερο μνημείο δίπλα στην Αγία Σοφία. Έχτισαν το λεγόμενο Μπλε Τζαμί. Καυχώνται ότι είναι καλύτερο, αλλά μόλις μπει κανείς μέσα, καταλαβαίνει τη διαφορά. Φαίνεται καθαρά η λειτουργία των πεσσών που είναι ραβδωτοί. Νοιώθεις να πιέζονται και να αγκομαχούν από το βάρος του τρούλου. Στην Αγία Σοφία, το ξανατονίζουμε, έχεις την αίσθηση ότι ο τρούλος είναι μετέωρος, αέρινος, ελαφρύς κι επιβλητικός. Εκφράζει με απλά λόγια τον Θεό των Χριστιανών, τον Θεό της αγάπης, του ελέους, της συγχώρησης. Τελικά κάθε λαός εκφράζει αυτό που πιστεύει. Στο Ισλάμ έχεις την αίσθηση ότι ο "Θεός ανθρώποις ου μίγνυται", είναι απόμακρος, δικαστής, τιμωρός και ιδιαίτερα στους "απίστους".

Ας μου συγχωρέσει ο αναγνώστης τυχόν λάθη, ή ελλείψεις. **Η Αγιά Σοφιά είναι πέλαγος, θα χρειαστεί μία ολόκληρη ζωή για να την ψηλαφίσει κανείς. Όμως στόχος του σημειώματος είναι άλλος: Τα ερωτήματα που ανακύπτουν από την απόφαση της μετατροπής της σε τζαμί.**

Ένας πιστός μουσουλμάνος, αισθάνεται άνετα όταν βρίσκεται στο Μπλε Τζαμί. Το ωραιότατο κατά τα άλλα, κτήριο αυτό, τον εκφράζει. Εκφράζει την πίστη του σ' ένα Θεό όπως τον περιγράψαμε και όπως τον θέλει το Κοράνιο. Πώς μπορεί όμως να αισθανθεί άνετα σ' ένα ναό – Αγία Σοφία, που εκφράζει έναν άλλο Θεό που δεν έχει σχέση με τον Θεό που πιστεύει; Πώς μπορεί να προσευχηθεί σ' ένα ναό που δείχνει ότι ο Θεός κατεβαίνει στη γη, ενώνεται με τον άνθρωπο, "κενώνεται", θυσιάζεται γι' αυτόν κ.λπ. Όλ' αυτά, είναι αντίθετα με την πίστη του. Θα 'λεγα η Αγία Σοφία, αναιρεί την πίστη του μουσουλμάνου.

Και από την άλλη, πώς μπορεί να προσευχηθεί σ' ένα ναό καθαρά χριστιανικό, που είναι γεμάτος με εκπληκτικά ψηφιδωτά και αγιογραφίες; Τη στιγμή που το Ισλάμ δε το δέχεται με τίποτα. Ο Μωάμεθ το 1453 βρήκε τη λύση: Σοβάντισε τα ψηφιδωτά. Δεν μπόρεσε μόνο την Πλατυτέρα να σοβαντίσει, γιατί ο σοβάς έπεφτε. Όπως μου 'λεγε Τούρκος ξεναγός, η Παναγία δεν του 'κανε τη χάρη! Σήμερα τα ψηφιδωτά αποκαλύφθηκαν. Τι θα γίνει τώρα; Βρέθηκε λένε η λύση: θα καλυφθούν με κουρτίνες! Στρουθοκαμηλισμός! Μου θυμίζει το εξής. Στην πατρίδα μου στο Μαρούσι υπάρχουν πολλά παλαιά εκκλησάκια με παλιές τοιχογραφίες. Σε ένα απ' αυτά, της Μεταμορφώσεως, που βρίσκεται στην Κηφισίας, στις εικόνες των αγίων έχουν βγάλει τα μάτια. Είχα ακούσει ότι δράστες ήταν οι κατακτητές Τούρκοι κ.ά. Όμως εδώ δεν συνέβη αυτό. Οι ληστές της περιοχής (Νταβέλης και σία)

κατέβαιναν και έμπαιναν στις εκκλησίες για να τις διαρρήξουν. Παρά την παλιανθρωπιά τους, είχαν και λίγο φόβο Θεού μέσα τους. Δεν ήθελαν να τους βλέπουν οι Άγιοι, γι' αυτό τους έβγαζαν τα μάτια για να κλέβουν πιο άνετα... Το ερώτημα που ανακύπτει με τη την Αγία Σοφία είναι: Οι πιστοί στο Ισλάμ δεν θέλουν να βλέπουν τα πρόσωπα των αγίων ή μήπως κατά βάθος δεν θέλουν οι άγιοι να τους βλέπουν; Πάντως είτε έτσι είτε αλλιώς, είτε με σοβάντισμα είτε με κουρτίνες, τα μάτια των αγίων έχουν τη δυνατότητα να βλέπουν πολύ πιο πέρα...

Όταν οι Ρώσοι απεσταλμένοι του πρίγκιπα Βλαδίμηρου βρέθηκαν στην Αγία Σοφία, την ώρα της Λειτουργίας, έμειναν κατάπληκτοι από την ομορφιά και το κάλλος που αντίκρισαν. Γύρισαν πίσω ενθουσιασμένοι και ομολόγησαν στον ηγεμόνα τους. "Νομίζαμε ότι δεν είμαστε στη γη, αλλά στον ουρανό. Δεν είναι δυνατόν να υπάρχει άλλη θρησκεία καλύτερη απ' αυτήν". Ο ηγεμόνας πείστηκε και το 988 βαπτίστηκε αυτός και ο λαός του. Αυτή η ανάμνηση της ομορφιάς παραμένει μέχρι σήμερα στο Ρωσικό λαό. Η γνωστή φράση του Ντοστογιέβσκι, πιστεύω ότι είναι εμπνευσμένη απ' αυτή την ομορφιά που περιέγραψαν οι Ρώσοι απεσταλμένοι.

«Η ομορφιά θα σώσει τον κόσμο»

(Παρενθετικά θυμίζω ότι σήμερα γιορτάζει ο φωτιστής των Ρώσων, ο ηγεμόνας Αγιος Βλαδίμηρος και βέβαια ο σημερινός Πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας, που φέρει το όνομά του. Πέρα από τις ευχές μου για την ονομαστική του εορτή, δεν μπορώ να μην εκφράσω και την πίκρα μου και την απορία μου για τον σημερινό ηγεμόνα του "ξανθού γένους". Άραγε λησμόνησε την παράδοση αυτή; Άραγε ξέχασε ότι αυτός ο ναός έγινε αιτία να γνωρίσει και να δεχτεί ο Αγιος Βλαδίμηρος και ο ρωσικός λαός την αληθινή πίστη; Πως θα αντικρύσει την εικόνα του Αγίου Βλδιμήρου; Στο βωμό μιας ανίερης συμμαχίας και στο βωμό του κέρδους – βλέπε S-400 που θα χρησιμοποιηθούν εναντίον ενός ομόδοξου λαού, θυσιάζουμε τα πάντα; Δεν βρήκε μία λέξη διαμαρτυρίας να πει γι' αυτό το ανοσιούργημα;)

Όσο κι αν η Αγία Σοφία έχει ταλαιπωρηθεί από τις κατά καιρούς επεμβάσεις, δεν παύει να εκπέμπει αυτή την ομορφιά. " Ὡραῖος κάλλει παρά τούς υἱούς τῶν ἀνθρώπων". Εύχομαι αυτή την ομορφιά να ανακαλύψουν και οι γείτονές μας, τώρα που θα μπορούν να προσεύχονται εκεί μέσα. Και ποιος ξέρει, να οδηγηθούν στην αληθινή θεογνωσία. Άλλωστε η Αγία Σοφία, ο Υιός και Λόγος του Θεού, είναι ο Κύριος της ιστορίας. Ο Θεός παίζει πολλά παιχνίδια. Είναι Θεός των εκπλήξεων. Ο κάθε αλαζόνας που νομίζει ότι κρατάει στα χέρια του την εξουσία του... σύμπαντος κόσμου, κάποια στιγμή, αργά ή γρήγορα θα διαψευστεί. Η ιστορία το εχει δείξει πολλές φορές.

Τελικά, η ασχήμια έχει ημερομηνία λήξης! Η ομορφιά θα παραμείνει στην αιωνιότητα.

Ο Αργολίδος Νεκτάριος – Ναύπλιο 15 Ιουλίου 2020